

Ενότητα 20η

➤ Κείμενο

Ἔστι μὲν οὖν νομοθετητέον περὶ παιδείας καὶ ταύτην κοινὴν ποιητέον, φανερόν· τίς δ' ἔσται ἡ παιδεία καὶ πῶς χρὴ παιδεύεσθαι, δεῖ μὴ λανθάνειν. Νῦν γὰρ ἀμφισβητεῖται περὶ τῶν ἔργων. Οὐ γὰρ ταῦτά πάντες ὑπολαμβάνουσι δεῖν μανθάνειν τοὺς νέους οὔτε πρὸς ἀρετὴν οὔτε πρὸς τὸν βίον τὸν ἄριστον, οὐδὲ φανερόν· πότερον πρὸς τὴν διάνοιαν πρέπει μᾶλλον ἢ πρὸς τὸ τῆς ψυχῆς ἦθος· ἐκ τε τῆς ἐμποδῶν παιδείας ταραχῶδης ἢ σκέψις καὶ δῆλον οὐδὲν πότερον ἀσκεῖν δεῖ τὰ χρήσιμα πρὸς τὸν βίον ἢ τὰ τείνοντα πρὸς ἀρετὴν ἢ τὰ περιττὰ (πάντα γὰρ εἴληφε ταῦτα κριτὰς τινάς)· περὶ τε τῶν πρὸς ἀρετὴν οὐθέν ἐστιν ὁμολογούμενον (καὶ γὰρ τὴν ἀρετὴν οὐ τὴν αὐτὴν εὐθύς πάντες τιμῶσιν, ὥστ' εὐλόγως διαφέρονται καὶ πρὸς τὴν ἀσκήσιν αὐτῆς). Ἔστι μὲν οὖν τὰ ἀναγκαῖα δεῖ διδάσκεσθαι τῶν χρησίμων, οὐκ ἄδηλον· ὅτι δὲ οὐ πάντα, διηρημένων τῶν τε ἐλευθερίων ἔργων καὶ τῶν ἀνελευθερίων φανερόν, καὶ ὅτι τῶν τοιούτων δεῖ μετέχειν ὅσα τῶν χρησίμων ποιήσει τὸν μετέχοντα μὴ βάνασσον. Βάνασσον δ' ἔργον εἶναι δεῖ τοῦτο νομίζειν καὶ τέχνην ταύτην καὶ μάθησιν, ὅσαι πρὸς τὰς χρήσεις καὶ τὰς πράξεις τὰς τῆς ἀρετῆς ἀχρηστον ἀπεργάζονται τὸ σῶμα τῶν ἐλευθέρων ἢ τὴν διάνοιαν.

➤ Μετάφραση

Ἐγινε λοιπόν φανερό ὅτι πρέπει να θεσπιστούν νόμοι για την παιδεία και ὅτι πρέπει να την κάνουμε ἴδια για ὅλους· ποιος θα πρέπει να εἶναι ο χαρακτήρας αὐτῆς τῆς παιδείας και με ποιο τρόπο πρέπει αὐτή να ασκείται, δεν πρέπει να διαφύγουν τῆς προσοχῆς μας. Γιατί σήμερα υπάρχουν διαφορετικές γνώμες ως προς το εκπαιδευτικό σύστημα. Δεν ἔχουν ὅλοι τὴν ἴδια γνώμη, πράγματι, ὅτι οἱ νέοι πρέπει να μαθαίνουν τα ἴδια οὔτε σε σχέση με τὴν ἀρετή, οὔτε σε σχέση με τὸν ἀριστο τρόπο διαβίωσης, οὔτε εἶναι

φανερό αν ἡ παιδεία πρέπει να ἔχει στόχο τῆς τὸν νοῦ πιο πολύ παρά τὸν ἠθικό

χαρακτήρα. Αν ξεκινήσουμε με την εκπαίδευση που παρέχεται σήμερα, η έρευνά μας θα βρεθεί αντιμέτωπη με μεγάλη σύγχυση και δεν είναι καθόλου φανερό αν η παιδεία πρέπει να προσφέρει αυτά που είναι χρήσιμα για τη ζωή ή αυτά που οδηγούν στην αρετή ή αυτά που απλώς προάγουν τη γνώση (γιατί όλες αυτές οι απόψεις έχουν βρει κάποιους υποστηρικτές). Και για τις σπουδές που οδηγούν στην αρετή δεν υπάρχει καμιά απολύτως συμφωνία (και γιατί δεν έχουν όλοι καταρχήν την ίδια ιδέα για την αρετή που τιμούν, επομένως είναι φυσικό να υποστηρίζουν διαφορετικές γνώμες και ως προς την άσκησή της). Είναι λοιπόν φανερό ότι τα παιδιά πρέπει να διδάσκονται από τα χρήσιμα αυτά που είναι πρώτης πρακτικής ανάγκης· είναι όμως φανερό ότι όχι όλα (ενν. πρέπει να τα μαθαίνουν) δεδομένου ότι οι ασχολίες διακρίνονται σε αυτές που ταιριάζουν και σε αυτές που δεν ταιριάζουν σε ελεύθερους ανθρώπους και ότι από τα χρήσιμα πράγματα τα παιδιά πρέπει να μαθαίνουν όσα δεν κάνουν αυτόν που τα μαθαίνει βάνουσο. Και πρέπει να θεωρούμε τιποτένια αυτήν την ασχολία και αυτήν την τέχνη και τη μάθηση που κάνει το σώμα ή το μυαλό των ανθρώπων ακατάλληλο για την άσκηση και τα έργα της αρετής

➤ Σχεδιάγραμμα της ενότητας

1. Η ανάγκη να οριστούν νόμοι που να αφορούν την παιδεία· η αναγκαιότητα να είναι η παιδεία κοινή για όλους.
2. Διερεύνηση του χαρακτήρα και του τρόπου άσκησης της παιδείας επειδή υπάρχουν πολλές γνώμες όσον αφορά το τι πρέπει να μαθαίνουν οι νέοι.
3. Προβληματισμός σχετικά με το αν η παιδεία πρέπει να στοχεύει περισσότερο στην καλλιέργεια των νοητικών ικανοτήτων του ανθρώπου ή στη διαμόρφωση ηθικού χαρακτήρα.
3. Προβληματισμός σχετικά με το αν η παιδεία πρέπει να προσφέρει αυτά που είναι χρήσιμα για τη ζωή, ή αυτά που οδηγούν στην αρετή, ή αυτά που απλώς προάγουν τη γνώση.
4. Προβληματισμός σχετικά με το τι πρέπει να μαθαίνουν τα παιδιά: αυτά που είναι πρώτης πρακτικής ανάγκης, αυτά που ταιριάζουν σε ελεύθερους ανθρώπους ή αυτά που δεν κάνουν τους νέους ανθρώπους ευτελείς και τιποτένιους.

➤ Ο πολιτικός χαρακτήρας της παιδείας

👉 Η παράθεση απόψεων για την παιδεία σε ένα κατεξοχήν πολιτικό κείμενο, όπως είναι τα «Πολιτικά», μας γεννά το εύλογο ερώτημα: Τι σχέση έχει η πολιτική θεωρία με τα εκπαιδευτικά θέματα; Όμως, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη,

η παιδεία έχει πολιτικό χαρακτήρα και αυτό διαφαίνεται τόσο από τις απόψεις που καταθέτει στη συγκεκριμένη ενότητα, όσο και από το κείμενο που προηγείται της ενότητας αυτής : «Κανείς, νομίζω, δεν έχει αμφιβολία ότι είναι υποχρέωση του νομοθέτη να ασχοληθεί πολύ σοβαρά με το θέμα της παιδείας των νέων· είναι κάτι που αν παραμεληθεί στις πόλεις, βλάπτει πριν απ' όλα το ίδιο το πολίτευμά τους, αφού οι νέοι πρέπει να παίρνουν μόρφωση ταιριαστή με το πολίτευμά της πόλης τους. ...Έπειτα, η κάθε τέχνη προϋποθέτει κάποια προπαιδεία και κάποια άσκηση, αν είναι να φτάσει κάποτε κανείς να κάνει τις εργασίες αυτής της τέχνης· το ίδιο όμως ισχύει και για τις πράξεις της αρετής. Καθώς, εξάλλου, οι πολίτες μιας πόλης έχουν να επιτελέσουν σαν σύνολο ένα σκοπό, είναι φανερό ότι και η παιδεία πρέπει να είναι μία και ίδια για όλους, και η φροντίδα γι' αυτήν πρέπει να ανήκει στο δημόσιο και όχι να αφήνεται στην ατομική πρωτοβουλία, όπως γίνεται σήμερα, που ο κάθε γονιός φροντίζει ιδιωτικά για τα παιδιά του, διδάσκοντάς τους τους κλάδους της γνώσης που ο ίδιος θεωρεί ενδεδειγμένους. Για την επίτευξη ενός στόχου που είναι κοινός για όλους, κοινή πρέπει να είναι και η άσκηση. Και, φυσικά, κανείς πολίτης δεν πρέπει να πιστεύει ότι ανήκει στον εαυτό του, αλλά, αντίθετα, ότι όλοι οι πολίτες ανήκουν στην πόλη· ο καθένας δεν είναι παρά ένα μέρος της πόλης, και η φροντίδα για το κάθε ξεχωριστό μέρος πρέπει να γίνεται σε απόλυτο συνταίριασμα με τη φροντίδα για το σύνολο. Από την άποψη αυτή, μόνο επαίνους θα έχει κανείς να πει για τους Λακεδαιμονίους, που και μεγάλο ζήλο δείχνουν για την αγωγή των παιδιών τους και την αγωγή αυτήν την κάνουν με ένα δημόσιο, κοινό για όλους σύστημα.»

Πιστεύει, δηλαδή, ότι:

- Η παιδεία είναι ένα ζήτημα που πρέπει να απασχολήσει τους πολιτικούς και τους νομοθέτες, γιατί η παραμέληση της παιδείας βλάπτει το ίδιο το πολίτευμα και γι' αυτό οι νέοι πρέπει να παίρνουν μόρφωση ταιριαστή με το πολίτευμα της πόλης τους. Διότι, αν μέσω της παιδείας οι πολίτες αποκτήσουν την αρετή, τότε επιτυγχάνεται και η ευδαιμονία, η οποία αποτελεί και τον στόχο των πόλεων. Αν η παρεχόμενη παιδεία δεν είναι ποιοτική ή είναι ελλιπής, λογικό είναι και η ευδαιμονία να μην επιτευχθεί, γεγονός που θα οδηγήσει, ενδεχομένως, σε κρίση και το οικοδόμημα της πολιτείας. Επίσης, η παιδεία πρέπει να είναι ανάλογη του πολιτεύματος: σε ένα δημοκρατικό πολίτευμα τα παιδιά πρέπει να γαλουχηθούν με δημοκρατικές αρχές, με άμεση συνέπεια την εδραίωση του ίδιου του πολιτεύματος (δημιουργείται συνεπώς μια αμφίδρομη σχέση: το ήθος γεννά και διατηρεί το αντίστοιχο πολίτευμα και αντίστροφα, το πολίτευμα παρέχει εκείνη την αγωγή που θα διαμορφώσει το αντίστοιχο ήθος). Πιστεύει, επομένως, ότι τα καλά ήθη γεννούν τα καλά πολιτεύματα, και η παιδεία είναι αυτή που θα συμβάλει στη δημιουργία καλών ηθών. (Οι αρχαίοι Έλληνες πίστευαν ότι μια πόλη ευημερεί μόνο όταν οι πολίτες είναι έντιμοι και ενάρετοι. Και αντίστροφα, θεωρούσαν ότι το καλύτερο σχολείο ήθους και αρετής είναι η ίδια η πόλη που λειτουργεί ως παιδευτικός θεσμός. Γι' αυτό και η ηθική διαπαιδαγώγηση και η πολιτική ευημερία είναι έννοιες συμπληρωματικές και αλληλεξαρτώμενες.)

- Τάσσεται υπέρ της δημόσιας παιδείας: από τη στιγμή που οι πολίτες έχουν να επιτύχουν από κοινού ένα στόχο, πρέπει και η παιδεία τους να είναι κοινή και

να μην επαφίεται αυτή στην ιδιωτική πρωτοβουλία. Γιατί ο κάθε πολίτης πρέπει να πιστεύει ότι ανήκει στην πόλη και όχι στον εαυτό του.

👉 Είναι, λοιπόν, εμφανής ο **πολιτικός χαρακτήρας της παιδείας** και εναρμονίζεται με τα υπόλοιπα θέματα που διαπραγματεύεται ο Αριστοτέλης στο βιβλίο των Πολιτικών. Το θέμα της παιδείας αφορά την πόλη, ως σύνολο, η πόλη πρέπει να ρυθμίζει τα παιδαγωγικά ζητήματα με νόμους και, συνεπώς, είναι έντονος ο πολιτικός της χαρακτήρας.

👉 Παρουσιάζει ως άξιο επαίνου το δημόσιο εκπαιδευτικό σύστημα των Λακεδαιμονίων.

👉 Ο δημόσιος χαρακτήρας της παιδείας φαίνεται μέσα στο κείμενο στις φράσεις:

- ταύτην κοινήν ποιητέον (άμεσα)
- νῦν γάρ ἀμφισβητεῖται περὶ τῶν ἔργων (έμμεσα)
- ταραχώδης ἢ σκέψις ἐκ τῆς ἐμποδῶν παιδείας (έμμεσα)

👉 Ο πολιτικός χαρακτήρας της παιδείας φαίνεται μέσα στο κείμενο στις φράσεις:

- νομοθετητέον περὶ παιδείας
- ταύτην κοινήν ποιητέον

👉 Συνεπώς, ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι:

- **Η παιδεία είναι κατεξοχήν πολιτικό θέμα γιατί έχει τεράστια σημασία για τη ζωή του κράτους αλλά και του κάθε πολίτη ξεχωριστά, αφού καθορίζει το παρόν και προδιαγράφει το μέλλον του.**
- **Η φροντίδα για την παιδεία είναι προς το συμφέρον του πολιτεύματος της πόλης διότι, αν οι νέοι παίρνουν μόρφωση ταιριαστή με τις αρχές του, τότε αυτό ενδυναμώνεται.**
- **Για να επιτευχθεί ο στόχος που έχει η κάθε πόλη, η παιδεία των νέων πρέπει να είναι μία και κοινή για όλους.**
- **Συνεπώς, η παιδεία πρέπει να είναι δημόσια, να απασχολήσει τους πολιτικούς και τους νομοθέτες, τα θέματά της να ρυθμιστούν από νόμους του κράτους.**

➤ Ο προβληματισμός για τον χαρακτήρα της παιδείας - η άποψη του Αριστοτέλη

👉 Ο Αριστοτέλης αναφέρει ότι υπάρχει σύγχυση σχετικά με τον χαρακτήρα και τον προσανατολισμό της παιδείας (δηλαδή, σχετικά με το εκπαιδευτικό πρόγραμμα). Συγκεκριμένα:

● Υπάρχει διάσταση απόψεων για το τι θα πρέπει να κάνουν οι νέοι για να κατακτήσουν την αρετή και για να κατευθυνθούν σε έναν καλύτερο τρόπο ζωής (δηλαδή, εκφράζονταν διάφορες απόψεις σχετικά με ποιο περιεχόμενο πρέπει να έχει η παιδεία για να οδηγήσει τους νέους στην αρετή ⇒ διάσταση για το περιεχόμενο των σπουδών).

● Υπάρχει ασάφεια ως προς τον στόχο της παιδείας, αν δηλαδή αυτή θα πρέπει να έχει στόχο την καλλιέργεια και την άσκηση του νου ή τη διάπλαση ηθικού χαρακτήρα (σύγχυση για το σκοπό της παιδείας).

● Συγκεκριμένα, ως προς την παιδεία που παρεχόταν την εποχή του, υπάρχει σύγχυση σχετικά με το αν θα πρέπει να προσφέρει α) αυτά που είναι χρήσιμα στη ζωή, ή β) αυτά που οδηγούν στην αρετή, ή γ) αυτά που απλώς προάγουν τη γνώση, χωρίς να είναι χρήσιμα στη ζωή (αυτά, επομένως, που είναι πέρα από τις πρακτικές καθημερινές ανάγκες μας). Δηλαδή, υπάρχει διάσταση απόψεων σχετικά με την κατεύθυνση σπουδών που οδηγεί στην αρετή.

● Ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι πρέπει να διδάσκονται τα χρήσιμα, όμως από αυτά μόνο όσα είναι πρώτης πρακτικής ανάγκης και από αυτά όσα ταιριάζουν σε ελεύθερους ανθρώπους. Αποκλείει επομένως από το εκπαιδευτικό πρόγραμμα οτιδήποτε κάνει τον άνθρωπο αγροίκο, τον οδηγεί σε πράξεις ευτελείς που υποτιμούν την ελεύθερη φύση του και εμποδίζουν την κατάκτηση της αρετής (δηλαδή οτιδήποτε κάνει το μυαλό και το σώμα ανίκανα για την άσκηση της αρετής. Αποκλείονται, δηλαδή, οι γνώσεις εκείνες που αφορούν χειρωνακτικές ασχολίες, γιατί, όπως πίστευαν οι Αθηναίοι, οι χειρωνακτικές εργασίες αρμόζουν σε δούλους και όχι σε ελεύθερους ανθρώπους). Είναι εμφανής ο ηθοπλαστικός χαρακτήρας, τον οποίο οφείλει να έχει η παιδεία, σύμφωνα με τις απόψεις του Αριστοτέλη. Παρατηρούμε επίσης, ότι ακολουθεί τη μέση οδό ως προς το περιεχόμενο και την κατεύθυνση των σπουδών. Κριτήριο επιλογής της διδακτέας ύλης θεωρεί ότι πρέπει να είναι η μεσότητα μεταξύ θεωρητικών και πρακτικών γνώσεων: είναι ανάγκη να παρέχονται οι γνώσεις εκείνες οι οποίες είναι απολύτως χρήσιμες στην καθημερινή ζωή του ανθρώπου και συνάμα εκείνες που

του προσδίδουν θεωρητική κατάρτιση, έχουν ηθοπλαστικό χαρακτήρα και που αποτελούν απαραίτητα εφόδια για την κατάκτηση της αρετής.

➤ Η παιδεία της εποχής του Αριστοτέλη

☞ Σύμφωνα με το ερμηνευτικό σχόλιο του σχολικού βιβλίου: «**Η εμποδών παιδεία:** Η παιδεία με την οποία είμαστε καθημερινά σε επαφή, η παιδεία της κοινωνίας μας. Σ□ ένα παρακάτω χωρίο αναφέρει ο Αριστοτέλης τί αποτελούσε συνήθως την παιδεία του καιρού του: α) ανάγνωση και γραφή, β) γυμναστική, γ) μουσική, και δ) (μερικές φορές) σχέδιο και ζωγραφική. (Ένας λόγος που δεν αναφέρει την αριθμητική ήταν ότι ίσως στην Αθήνα αυτή διδασκόταν στο σπίτι και όχι στο σχολείο.) Για τα αντικείμενα (α) και (δ) λέει ο Αριστοτέλης ότι είναι χρήσιμα προς τόν βίον, για το (β) ότι συντελεί στην καλλιέργεια της ανδρείας, και για τη μουσική (γ), όπως είπαμε και προηγουμένως, ότι και χρησιμότητα για τη ζωή έχει και ηθική επίδραση στον άνθρωπο ασκεί.»

☞ Γενικά, πάντως, στην εποχή του Αριστοτέλη ήταν διάχυτος ο προβληματισμός σχετικά με τους στόχους και το περιεχόμενο της παιδείας (βλέπε παραπάνω).

➤ Ο συσχετισμός των θέσεων του Αριστοτέλη για την παιδεία με τη σύγχρονη πραγματικότητα

☞ Ανακεφαλαιώνουμε τις απόψεις του Αριστοτέλη για την παιδεία, όπως τις εξέθεσε στην ενότητα που εξετάζουμε (αλλά και αυτές που καταγράφονται στο παράθεμα των ερμηνευτικών σχολίων του σχολικού βιβλίου, οι οποίες αναφέρονται στις απόψεις που διατύπωσε στο κείμενο που προηγείται αυτού που εξετάζουμε στη συγκεκριμένη ενότητα):

- **Η παιδεία πρέπει να είναι δημόσια, ενιαία, κοινή για όλους τους πολίτες, να είναι σύμφωνη με το πολίτευμα, τα θέματα της παιδείας να ρυθμίζονται με νόμους.**
- **Σχετικά με τους στόχους και το περιεχόμενο του εκπαιδευτικού προγράμματος: πρέπει να διδάσκονται τα χρήσιμα, όμως από αυτά μόνο όσα είναι πρώτης πρακτικής ανάγκης και από αυτά όσα ταιριάζουν σε ελεύθερους ανθρώπους, με αποτέλεσμα να διευκολύνεται η κατάκτηση της αρετής. Τάσσεται, συνεπώς, υπέρ της σύζευξης τεχνοκρατικής και θεωρητικής γνώσης.**

☞ Οι απόψεις του είναι επίκαιρες και σήμερα, όπως βέβαια και ο γενικότερος προβληματισμός για τους στόχους και το περιεχόμενο της παιδείας. Είναι γενική η

☞ Όπως ειπώθηκε παραπάνω, η παιδεία πρέπει να στοχεύει στη μετάδοση των γνώσεων εκείνων που θα διευκολύνουν την κατάκτηση της αρετής (βλέπε παραπάνω).

☞ Ο Αριστοτέλης, όμως, αναφέρει ότι στην εποχή του δεν υπάρχει ομοφωνία και σχετικά με την αρετή ως αντικείμενο παιδείας: δεν είναι ξεκάθαρο τι πρέπει να διδάσκονται οι νέοι προκειμένου να οδηγηθούν στην αρετή. Διότι, όπως αναφέρει, όλοι τιμούν την αρετή, όμως ο καθένας έχει διαφορετική άποψη γι' αυτήν. Παρόμοιο προβληματισμό είχε εκφράσει και ο Πλάτωνας. Σύμφωνα με το ερμηνευτικό σχόλιο του σχολικού βιβλίου: «Την ίδια σκέψη έχει εκφράσει και ο Πλάτωνας: Αν δεν ξέρουμε καν τι είναι η αρετή, με ποιον τρόπο θα συμβουλευόμαστε κάποιον πώς να την κατακτήσει πιο εύκολα;».

☞ Το περιεχόμενο της αρετής ορίζεται από τα ηθικά - ιδεολογικά - κοινωνικά δεδομένα κάθε εποχής. Για παράδειγμα, άλλο περιεχόμενο είχε η αρετή στην αρχαιότητα, άλλο στο Βυζάντιο και άλλο σήμερα. Συνεπώς, ο ακριβής προσδιορισμός του περιεχομένου της είναι δύσκολος και πολύπλοκος.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

νομοθετήτεον

< νόμος + τίθημι

: νόμισμα, νομή, νόμιμος, παράνομος, ευνομούμενος, σύννομος, οικονόμος, νομοσχέδιο.

: πρόσθεση, κατάθεση, ανάθεση, προσθήκη, συνθέτης, διαθήκη.

παιδείας

< παιδεύω

: παιδαγωγικός, παιδί, παιδίατρος, παιδονόμος, παιδικός, παιδομάζωμα, εκπαίδευση, απαιδευσιά.

κοινήν

: κοινοβούλιο, κοινόβιο, κοινοποίηση, κοινοπραξία, κοινότητα, κοινόχρηστα, συγκοινωνία.

ποιητέον

< ρηματικό επίθετο του ποιῶ.

: ποίηση, πραγματοποιώ, παραποίηση, εκποίηση, προσποίηση, αξιοποίηση, χειροποίητος.

φανερός

< φαίνω

: εμφάνιση, εξαφάνιση, άφαντος, φως, φανερός, εμφανής, φάντασμα, φάση.

ἔσται

< γ' Ενικό Οριστικής Μέλλοντα του εἶμι

= ζῶ, ὑπάρχω, γίγνομαι ≠ θνήσκω, τελευτῶ.

	: ουσία, απουσία, όντως, ουσιαστικός, περιουσία, εξουσία.
δει	: δέηση, ένδεια, σιτοδεία, ενδεής.
λανθάνειν	= διαφεύγω, κρύπτομαι ≠ φαίνομαι, μιμνήσκομαι. : λάθος, λήθη, λησμονιά, αλάθητος, λήθαργος, αλήθεια, λαθρεμπόριο.
ἀμφισβητεῖται	< ἀμφίς + βαίνω. = διαφωνῶ ≠ ὁμολογῶ, συμφωνῶ. : ἀμφισβήτηση, ἀναμφισβήτητος. Από το βαίνω: ἀπόβαση, βήμα, ἐκβαση, βατός, ἀβατος, πρόσβαση.
ἔργων	= πόνημα. : εργαλείο, εργασία, κάτεργο, εργόχειρο, πάρεργο, ἀνεργος, στιχουργός, εργοδηγός, εργολάβος.
πάντες	= ὅλος, ἅπας ≠ οὐδείς. : παντομίμα, παντοδύναμος, παγκόσμιος, πανελλήνιος, πανδαισία, πανόραμα, πάμπτωχος.
ὑπολαμβάνουσι	= δέχομαι, κτῶμαι ≠ δίδωμι, παρέχω : λήψη, λαβή, λήμμα, ἀντίληψη, κατάληψη, πρόσληψη, ἐπιληψία.
μανθάνειν	: ἀμάθεια, μάθημα, συμμαθητής, ἐκμάθηση, γλωσσομάθεια, ημιμάθεια.
νέους	: νεότητα, νεανικός, νεόνυμφος, νεογνό, νεωτεριστής, ἀνανέωση, νεοσύλλεκτος.
ἀρετήν	< ἀρέσκω ≠ κακία : ἐνάρετος, ἀριστος, ἀριστείο, ἀρμονία, ἀρτιότητα.
βίος	< βίω - ῶ = ζωή ≠ θάνατος, τελευτή. : ἀμφίβιος, βραχύβιος, ἀντιβιοτικό, βιολογία, βίωμα, διαβίωση, βιοτικός, αἰωνόβιος.
διάνοιαν	< δια + νοῦς : ἀνοια, νοησιαρχία, παρανόηση, κατανόηση, ἐννοια, νοερός, μετάνοια.
πρέπει	= ἀρμόζω : ἀξιοπρέπεια, μικροπρέπεια, δουλοπρέπεια, εὐπρέπεια, μεγαλοπρέπεια.

ψυχή	: άψυχος, μικρόψυχος, λιγόψυχος, ψυχανάλυση, ψυχολόγος, ψυχίατρος, κατάψυξη, ψυχραιμία.
ἦθος	< (έεθος) : εθίζω, εθισμός, έθιμο, συνήθεια, κακοήθεια, ανηθικότητα.
έμποδών ταραχώδης	< έν + ποσίν + ών < τaráσσω : ταραξίας, αναταραχή, ατάραχος, ταραγμένος.
σκέψις	: επίσκοπος, άσκοπος, απερίσκεπτος, σκόπιμος, σύσκεψη, επίσκεψη, διάσκεψη, περισκόπιο.
δήλον	= φανερός † άδηλος, άφανής. : διαδήλωση, εκδήλωση, αδήλωτος, δηλωτικός.
χρήσιμα	< χρήομαι - χρῶμαι = ώφέλιμος † άνώφελος : χρησιμοποιώ, άχρηστος, χρήμα, κατάχρηση, χρέος, χρηστικότητα.
τείνοντα κριτάς	: τάση, παράταση, ανάταση, εκτενής, πρόταση, χειροτονία. < κρίνω : κρίσιμος, κριτική, ακρισία, ανάκριση, ανταποκριτής, διάκριση.
όμολογούμενον	< όμοῦ + λέγω : εξομολόγηση, ανομολόγητος, όμολογο.
εὐθύς τιμῶσιν	: ευθεία, κατευθύνω, διευθύνω, ευθύτητα, ανευθυνότητα. < τιμή : ατιμία, αντίτιμο, εκτίμηση, τίμιος, πρόστιμο, τίμημα.
διαφέρουσιν	† όμολογῶ, συμφωνῶ, συγχωρῶ φόρος, φορά, φορέας, δίφρος, ανυπόφορος, λεωφόρος, εύφορος, διηνεκής, φερέγγυος, φέρετρο.
διδάσκεσθαι	= συμβουλεύω, νουθετῶ : δίδαγμα, δάσκαλος, διδαχή, διδακτήριο, διδακτικός, αυτοδίδακτος.
διηρημένων	< διαιρῶ : διαίρεση, αφαίρεση, καθαίρεση, αναίρεση, εξαίρεση.
έλευθερίων	: ελευθερία, ελευθερωτής, ελευθεροτυπία, ελευθεροστομία, ελευθεροφροσύνη, ελευθεριότητα.
μετέχειν	= κοινωνῶ † άπέχω

